

УДК 342.733

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.19>

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Шимон С.І.,

*доктор юридичних наук, професор,
професорка кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
ORCID: 0000-0003-1677-1937
e-mail: svitlana.shymon@uzhnu.edu.ua*

Лупало О.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4685-9158
e-mail: olexman@ukr.net*

Шимон С.І., Лупало О.А. Юридичні аспекти забезпечення академічної відповідності кваліфікації науково-педагогічного працівника.

У статті досліджуються питання правового забезпечення вимоги про відповідність академічної кваліфікації науково-педагогічного працівника освітнім компонентам, які він викладає у процесі реалізації освітньої програми у закладі вищої освіти. Науково-педагогічні працівники, які викладають освітні компоненти для забезпечення освітньої програми мають статус викладачів закладів вищої освіти відповідно до Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти».

У законодавстві спостерігаються розбіжності в термінології, адже в одних випадках застосовуються терміни «академічна кваліфікація», а в інших – «освітня кваліфікація». У праці доведено, що інформація про освітню кваліфікацію викладача закладу вищої освіти відображена у відомостях про освіту, науковий ступінь та вчене звання, а про професійну кваліфікацію – у даних про досвід професійної діяльності та показниках професійної й наукової активності викладача закладу вищої освіти. Освітня та професійна кваліфікація у сукупності відображають академічну кваліфікацію викладача закладу вищої освіти.

Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності в Україні вимагають, щоб академічна кваліфікація викладача закладу вищої освіти відповідала освітній програмі та освітнім компонентам. Така відповідність підтверджується спеціальністю (за документом про вищу освіту, про науковий ступінь) або практичним досвідом у сфері професійної чи управлінської діяльності за безпосереднім предметом освітнього компонента (навчальної дисципліни).

Вимога про відповідність академічної кваліфікації викладача закладу вищої освіти тим освітнім компонентам, які він забезпечує для реалізації освітньої програми, встановлена законодавством. Тому її слід вважати одним із критеріїв добору претендентів на посаду науково-педагогічного працівника. Відповідність академічної кваліфікації викладача освітнім компонентам одночасно засвідчує і відповідність профілю кафедри. Недотримання цієї вимоги виключає правозгідне зайняття особою відповідної посади викладача закладу вищої освіти.

Ключові слова: науково-педагогічний працівник, кваліфікація науково-педагогічного працівника; ліцензійні умови провадження освітньої діяльності.

Shymon S., Lupalo O. Legal aspects of ensuring the academic compliance of the qualification of a scientifically-pedagogical worker.

In the article the questions of the legal providing of requirements for compliance with the academic qualification of a scientifically-pedagogical worker are investigated to the educational components

that he lays out in the process of realization of the educational program in establishment of higher education. Scientifically-pedagogical workers that provide educational components for realization of the educational program have status of teachers of establishments of higher education in accordance with the Professional standard on the group of professions «Teachers of establishments of higher education».

In a legislation there are divergences in terms; a term «academic qualification» is used in one law, and in other normatively-legal acts is «educational qualification». In the article an author proves that educational qualification of teacher of establishment of higher education is incarnated in information about education and scientific degree; and professional qualification is incarnated in practical professional activity and indexes of scientific activity of teacher of establishment of higher education. Together educational and professional qualification present academic qualification of teacher of establishment of higher education.

The licensed requirements of realization of educational activity require in Ukraine, that qualification of teacher of establishment of higher education answered the educational program and educational components that he provides. Such accordance must be confirmed by speciality (in accordance with documents about higher education, about a scientific degree) or practical experience in the field of professional or administrative activity according to the article of educational component (educational discipline).

Requirement about accordance of academic qualification of teacher of establishment of higher education to those educational components that he provides for realization of the educational program, envisaged by a law. Therefore, she belongs to the criteria according to that the selection of pretender is conducted on position of scientifically-pedagogical worker. Accordance of academic qualification of teacher simultaneously certifies his accordance of profile of department educational components. Violation of this requirement does not allow legitimately to hold a position of teacher of establishment of higher education.

Key words: scientifically-pedagogical worker, qualification of scientific and pedagogical worker; licensing conditions for conducting educational activities.

Постановка проблеми. Освітня й професійна кваліфікація науково-педагогічних працівників є одним з критеріїв оцінювання якості освітньої програми, за якою здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в Україні. Викладачі закладів вищої освіти, які залучаються до реалізації освітньої програми, зважаючи на їх кваліфікацію та/або їх професійний досвід, мають бути спроможними забезпечувати освітні компоненти, які вони реалізують у межах освітньої програми, враховуючи вимоги стосовно викладачів у сфері вищої освіти, які визначені законом [1]. Саме відповідність академічної та/або професійної кваліфікації викладачів закладів вищої освіти, задіяних в реалізації освітньої програми, як зазначено в Рекомендаціях щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми [2], забезпечує досягнення цілей і програмних результатів навчання, які визначені в освітній програмі.

Відповідність кваліфікації науково-педагогічного працівника засвідчує й забезпечення ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладом вищої освіти [3], що є передумовою ліцензування такої діяльності за відповідною галуззю знань та спеціальністю. Відтак відповідність кваліфікації науково-педагогічного працівника є нормативною вимогою, дотримання якої є умовою успішної реалізації освітньої програми та забезпечення якості вищої освіти. Водночас, зміст нормативної формули «відповідність кваліфікації» викладача закладу вищої освіти по-різному трактується на практиці, внаслідок чого у різних закладах освіти застосовуються різні вимоги щодо науково-педагогічних працівників, задіяних в реалізації освітніх програм.

Стан опрацювання проблематики. Проблема юридичних аспектів відповідності академічної кваліфікації науково-педагогічного працівника практично не досліджується в наукових працях; переважно предметом дослідження стають або її інші (не юридичні) аспекти, або ж питання про конкурсний добір на посади викладачів закладів вищої освіти, про підвищення кваліфікації і подібн. (Ю. Алферова, Л. Кайдалової, О. Пімінова, Н. Щокіної та ін.). При цьому академічна кваліфікація підлягає постійному, системному підвищенню, що повинно мати випереджувальний характер з огляду на зміни, які відбуваються у вищій освіті, та процеси європейської інтеграції [4, с. 9]. З'ясування ж питання про правову складову забезпечення кваліфікації відповідності викладача закладу вищої освіти освітнім компонентам, які він забезпечує, дозволить досягти єдності у змістовному трактуванні відповідних категорій та практичному застосуванні вимог, які ставлять-

ся до науково-педагогічного працівника. Така єдність є запорукою досягнення відповідності результатів навчання тим вимогам, які визначені законом, відповідними стандартами вищої освіти, договорами про надання освітніх послуг, тобто забезпечення якості вищої освіти.

Метою нашої праці є визначення змісту нормативно встановленого критерію відповідності академічної кваліфікації науково-педагогічного працівника освітнім компонентам та засобів його підтвердження як передумови забезпечення якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Передусім звернемо увагу на певну колізію у термінології, яка використовується у досліджуваній сфері. Так, щодо викладачів, які забезпечують освітній процес у закладі вищої освіти, застосовуються терміни «науково-педагогічні працівники» (Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності [3]), «викладачі закладів вищої освіти» (Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» [5] – далі «Професійний стандарт») та «викладачі» (Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми [2] – далі «Методичні рекомендації»).

Очевидним є той факт, що вибір відповідного терміну залежить від суб'єкта, який видавав відповідний нормативно-правовий акт. Враховуючи той факт, що термін «науково-педагогічний працівник» є ширшим за змістом та обіймає всі посади викладачів закладу вищої освіти й деякі інші посади, а термін «викладач» застосовується і щодо суб'єкта, який працює поза межами вищої освіти, вважаємо за доцільне застосовувати саме термін «викладач закладу вищої освіти», який відображає узагальнену назву професії, типовими посадами за якою є: асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор кафебри.

Вимога щодо відповідності кваліфікації нормативно закріплена на підзаконному рівні; причому термінологія у цьому питанні також відрізняється. Так у п. 37 Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності йдеться про відповідність *освітньої* та (або) *професійної* кваліфікації науково-педагогічних, педагогічних працівників *освітньому компоненту*. Тоді як у Положенні про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [1] фігурує просто «кваліфікація», яка має забезпечити *освітні компоненти*. А в Методичних рекомендаціях один з критеріїв оцінювання (б.1) пов'язується з відповідністю *академічної та/або професійної* кваліфікації викладачів *цілям освітньої програми та програмним результатам навчання*.

Отже у нормативних документах в одному випадку йдеться про академічну, а в іншому про освітню кваліфікацію. У Законі України «Про вищу освіту» [6] згадуються «кваліфікація», «освітня кваліфікація» та «професійна кваліфікація». Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону кваліфікацією є сукупність визначених освітньою програмою та здобутих особою компетентностей (результатів навчання), яка визнана суб'єктом освітньої діяльності у сфері вищої освіти й засвідчена документом про вищу освіту. Згідно з ч. 3 ст. 7 Закону кваліфікація складається з відомостей про: ступінь вищої освіти, спеціальність (за винятком освітніх міждисциплінарних програм), спеціалізацію, предметну спеціальність (за умови її наявності), професійні кваліфікації (у разі їх присвоєння). З контексту інших норм цього Закону слід дійти висновків, що кваліфікація та освітня кваліфікація ототожнюються законодавцем, тоді як професійна кваліфікація завжди розглядається як самостійна категорія. У цілому ж видається доцільним зберегти підхід, який зафіксовано у ч. 3 ст. 7 Закону «Про вищу освіту», але з метою його конкретизації викласти зміст цієї норми більш системно – сформулювавши її зміст таким чином: «У документі про вищу освіту зазначаються назва закладу вищої освіти (наукової установи), що видав цей документ (у разі здобуття вищої освіти у відокремленому підрозділі закладу вищої освіти (наукової установи) – також назва такого підрозділу), назва освітньої програми, а також кваліфікація, що складається з інформації про освітню кваліфікацію – здобутий особою ступінь вищої освіти, спеціальність (крім міждисциплінарних освітніх програм), спеціалізацію, предметну спеціальність (за наявності) – та професійну кваліфікацію (у разі її присвоєння)».

Тоді як термін «академічна кваліфікація» нормативно не визначений і може трактуватися як у вузькому сенсі, що ототожнює його з поняттям освітньої кваліфікації, так і в широкому – на позначення належного рівня компетентності у визначеній спеціальності, що підтверджено досвідом, рівнем освіти або науковою діяльністю у цій сфері, чому відповідає і термін «кваліфікація» в Законі України «Про вищу освіту». З цього можливо дійти висновку, що академічна кваліфікація викладача закладу вищої освіти включає освітню кваліфікацію та професійну кваліфікацію.

Уточнимо, що освітня кваліфікація відображає ступінь та рівень вищої освіти, спеціальність та спеціалізацію, яка визначається змістом освітньої програми. Наприклад: ступінь магістра, здо-

бутий на другому рівні вищої освіти зі спеціальності D8 – Право (081 – Право) за освітньою програмою «Право інтелектуальної власності» (спеціалізація). Щодо професійної кваліфікації, то вони присвоюються здобувачеві не завжди, а лише у тому разі, якщо це передбачено освітньою програмою, яка може передбачати присвоєння кількох (не більше двох) професійних кваліфікацій, які формуються за її вибірковими освітніми компонентами. Приміром, випускник освітньої програми на магістерському рівні вищої освіти за спеціальністю D8 – Право отримує кваліфікацію «викладач права».

Перенесення цих вимог на питання відповідності кваліфікації викладачів закладів вищої освіти не вирішує проблем розмежування освітньої та професійної кваліфікації. Проте відповідь на це питання можливо знайти у додатку 15 до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, який визначає перелік відомостей про науково-педагогічних працівників, що підтверджують їх освітню та/або професійну кваліфікацію. Так, відомості про *освітню* кваліфікацію науково-педагогічного працівника мають містити дані про: найменування закладу вищої освіти, який закінчив викладач; спеціальність та кваліфікацію за документом про вищу освіту; науковий ступінь, шифр і найменування наукової спеціальності; тему дисертації; вчене звання, за якою кафедрою/спеціальністю присвоєне та про документи, які їх засвідчують. Відомості ж про *професійну* кваліфікацію за цим документом відображають дані про: досвід професійної діяльності за фахом (спеціальністю, спеціалізацією), посаду та строки роботи на посадах (крім науково-педагогічної та наукової діяльності); підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (керівництво/консультування дисертацій на здобуття наукового ступеня); наявність протягом останніх 5-ти років публікацій у фахових наукових виданнях України, а також виданнях, що входять до наукометричних баз, рекомендованих Міністерством освіти і науки України (Scopus, Web of Science Core Collection).

Отже освітня кваліфікація викладача закладу вищої освіти відображена у відомостях про його освіту, науковий ступінь та вчене звання, а професійна кваліфікація – у досвіді професійної діяльності та показниках професійної й наукової активності.

Згідно з абзацом 2 п. 43 Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності відповідність кваліфікації науково-педагогічного працівника освітній програмі та освітнім компонентам визначається спеціальністю (за документом про вищу освіту, про науковий ступінь) *або* практичним досвідом не менше трьох років у сфері професійної й/або управлінської роботи за *безпосереднім предметом* освітнього компонента, (науково-педагогічна діяльність враховується виключно для програм підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників). Тож це положення передбачає альтернативу – підтвердження відповідності освітній компоненті *або* освітньої, *або* професійної кваліфікації викладача, який її забезпечує.

Проблема відповідності кваліфікації науково-педагогічного працівника освітній компоненті має надзвичайно важливе значення; цей критерій є предметом оцінювання при акредитації освітніх програм. Академічна кваліфікація науково-педагогічного працівника стосується його компетентностей у певній спеціальності, наявність яких засвідчується документами про освіту або наукову діяльність у цій сфері. У межах цього критерію (відповідності кваліфікації освітнім компонентам) враховується і професійний досвід, який означає досвід діяльності у визначеній сфері, який дозволяє фахово викладати відповідну навчальну дисципліну. Як-от: практика нотаріальної діяльності дозволяє на високому і практико орієнтованому рівні викладати навчальні дисципліни, пов'язані з нотаріальним процесом.

Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності у п. 38 визначають перелік формалізованих критеріїв, які дозволяють встановити відповідність науково-педагогічного працівника певній спеціалізації. Але зазначений критерій відповідності освітнім компонентам вимагає співвіднесення кваліфікації науково-педагогічних працівників та освітніх компонент, а для такого порівнювання набір формалізованих критеріїв у контексті згаданого п. 38 є недостатнім. Тому питання про відповідність компетентностей конкретного науково-педагогічного працівника освітнім компонентам є предметом оцінки у процесі діяльності акредитаційної комісії (експертної групи).

Відповідно до цієї вимоги заклад вищої освіти у звіті про самооцінювання обґрунтовує відповідність науково-педагогічних працівників тим навчальним дисциплінам, які вони викладають. Відповідність академічної (освітньої та професійної) кваліфікації науково-педагогічних працівників освітньому компоненту визначається відповідно до п. 37 Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності на підставі документів встановленого зразка про: вищу осві-

ту; присудження наукового ступеня (має бути підтверджена однакова за змістом спеціальність (спеціалізація, предметна спеціальність); досвід не менше п'яти років професійної діяльності за відповідною спеціальністю (фахом, спеціалізацією) за винятком наукової, педагогічної, науково-педагогічної діяльності; наукове керівництво/консультування щодо захищеної в Україні або за кордоном дисертації на здобуття наукового ступеня за відповідною спеціальністю; щонайменше п'ять публікацій протягом останніх п'яти років у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України, або до наукометричних баз, наприклад до Web of Science Core Collection, Scopus.

Отже, відповідність академічної кваліфікації науково-педагогічного працівника освітнім компонентам, викладання яких він забезпечує, має бути критерієм допуску до зайняття науково-педагогічною діяльністю за конкретною освітньою компонентою. Це вирішується у процесі розподілу навчального навантаження викладачів конкретної кафедри, яка забезпечує відповідні освітні компоненти за освітньою програмою. При закріпленні навчальних дисциплін за конкретними науково-педагогічними працівниками має враховуватися не тільки їх науковий ступінь і вчене звання, але передусім – тема захищеної дисертації та предмет їх наукової активності з конкретним результатом у вигляді переліку опублікованих наукових праць.

Важливо при цьому, що критерій відповідності науково-педагогічного працівника освітнім компонентам є складником визначеного законом критерію, який вимагає, щоб кваліфікація претендента на посаду науково-педагогічного працівника відповідала профілю кафедри. Адже саме за умови, коли тема захищеної дисертації та/або опубліковані наукові праці науковця відповідають конкретним освітнім компонентам, вони відповідають і профілю відповідної кафедри. Отже у тих випадках, коли визначені законом умови, а також положення локальних нормативно-правових актів закладів вищої освіти про порядок конкурсного відбору на посади науково-педагогічних працівників, не закріплюють вимогу про відповідність кандидата на посаду профілю кафедри, критерій щодо такої відповідності має застосовуватися на підставі Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у частині вимоги про відповідність освітньої та/або професійної кваліфікації викладача освітнім компонентам, які він забезпечує.

Висновки. Положення нормативно-правових актів, які регулюють освітню діяльність у сфері вищої освіти та зокрема процедури акредитації освітніх програм, закріплюють вимоги про відповідність академічної кваліфікації науково-педагогічного працівника освітнім компонентам, які він забезпечує. Законодавчі приписи дозволяють дійти висновків, що академічна кваліфікація науково-педагогічного працівника (викладача закладу вищої освіти) включає освітню кваліфікацію та професійну кваліфікацію. Освітня кваліфікація відображена у відомостях про освіту, науковий ступінь та вчене звання, а професійна кваліфікація – у досвіді професійної діяльності та показниках професійної й наукової активності викладача закладу вищої освіти. Вимога про відповідність академічної кваліфікації викладача закладу вищої освіти освітнім компонентам, які він забезпечує, є частиною законодавчої вимоги про відповідність претендента на посаду науково-педагогічного працівника профілю кафедри, а її недотримання унеможливорює правозгідне зайняття особою відповідної посади науково-педагогічного працівника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України № 686 від 15 травня 2024 р. Законодавство України. Офіційний веб-сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text>.
2. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Затверджені рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти протокол від 29 серпня 2019 р. № 9. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Офіційний веб-сайт. URL: <https://naqa.gov.ua>.
3. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Кабінету Міністрів України № 1187 від 30 грудня 2015 р. Законодавство України. Офіційний веб-сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>.

4. Пімінов О.Ф., Кайдалова Л.Г., Щокіна Н.Б. Підвищення кваліфікації викладачів – невід’ємна складова забезпечення якості освіти. *Збірник наукових праць. Серія Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 41, Ч. 4. С. 189–195.
5. Про затвердження Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти»: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 610 від 23 березня 2021 р. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-standart-na-grupu-profesiy-vikladachi-zakladiv-vishchoi-osviti>.
6. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. Законодавство України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.